Printing Area

Jr.No.43053 UGC Approved Refereed Journal

Special Issue

April-2018

International Multilingual Research Journal

ISSN 2394-5303

Father of Indian Constitution : Dr. Babasaheb Ambedkar

Prof. Dinesh Jaronde

13) Aspects of Dr. B. R. Ambedkar's Thought
Mr. Datta Uttamrao Kuntewad, Tala || 52

14) Dr. Ambedkarthought on Women Empowerment
Dr. Snehal Ramteke, Nagpur || 56

15) DR. BABASAHEB AMBEDKARAND WOMEN
Prof. Shobha Shewale, Mumbai, || 59

16) DR. AMBEDKAR'S PHILOSOPHICAL VIEWS ON EDUCATION
B. THIRUPATHI M.A, Peddapalli || 61

17) Dr. B.R. Ambedkar Views on Higher Education and its Relevance to the Present Society
Shaveta Selly, Dinanagar || 65

18) महान दार्शनिक डॉ बाबासाहेब आंबेडकर नारी सशक्तिकरण (हिन्दु कोड विल) और ...
रश्मि. बी. वी., धारवाड़ || 68

19) डॉ. आंबेडकर — हिंन्दु कोड बिल — और महिला
प्रा.एस.के.खंडारे, मुर्तिजापूर. || 70

20) बुद्धत्व के अग्रदूत डॉ० भीमराव अम्बेडकर (एक दार्शनिक विमर्श)
डा० शशी रानी अवस्थी, कानपुर। || 72

21) स्वातंत्र्य पुर्व काळात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या प्रेरणेतून निर्माण झालेली बहुजन ...
प्रा. डॉ. सिद्धार्थ भ. जाधव, यवतमाळ || 75

22) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा आर्थिक दृष्टिकोन
प्रा. मिलींद जांभूळकरे, चंद्रपूर || 80

23) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे कृषिविषयक विचार
प्रा.डॉ.सुनिल शिवमूर्ती रजपूत,अणदूर, प्रा.कांबळे दयानंद .सखाराम, अणदूर || 84

24) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अनुसूचित जाती/जमाती आणि उच्चशिक्षण
डॉ. रविन्द्र मुन्द्रे, अकोला || 87

25)डॉ. आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार
प्रा. डॉ. अंभुरे एस. डी., सोनपेठ || 91

PRINCIPAL
Late Ramesh Warpudkar (ACS)
College, Sonpeth Dist. Parbhani

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

२) मा.फ. गांजरे, (संपा.), *डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची भाषणे,* खंड–६, अशोक प्रकाशन, नागपूर, १९७६, पृ. ५५–५६

३) मा.फ. गांजरे, (संपा.), *डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची भाषणे,* खंड–७, अशोक प्रकाशन, नागपूर, १९७७, पृ. ३५

४) तत्रैव, पृ. ३६

५) प्रदीप गायकवाड, (संपा.), *डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची समग्र भाषणे,* खंड–८, क्षितीज प्रकाशन, नागपूर, २००७, पृ. १६७

६) प्रा. देविदास घोडेस्वार, (संपा.), *दलितांचा शिक्षण संघर्ष,* राईट थिंकर्स प्रकाशन, नागपूर, २००६, पृ. ११३.

७) तत्रैव, पृ. ६४.

८) तत्रैव, पृ. ११४.

९) तत्रैव, पृ. १४०.

१०) तत्रैव, पृ. १४०.

११) डॉ. बी.आर. आंबेडकर, *राज्य और अल्पसंख्यक दलित,* अनु. – रामगोपाल आजाद, समता प्रकाशन, नागपूर, १९९८, पृ. ३६.

१२) *भारताचे संविधान,* अनु. – भाषा संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, डॉ. आंबेडकर साहित्य प्रचार मंडळ, नागपूर, २०१०, पृ. १८.

25

डॉ. आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार

प्रा. डॉ. अंभुरे एस. डी.
इतिहास विभाग
श्री. रमेश वरपुडकर महाविद्यालय, सोनपेठ

===============*************===============

प्रस्तावना :-

महात्मा फुले, राजश्री शाहु महाराज, महात्मा गांधी, विठ्ठल रामजीशिंदे,संत गाडगे बाबा, डॉ. पंजाबराव देशमुख, इ.परिवर्तनवादी व पुरोगामीविचारवंताचा शैक्षणिकविचारासी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपली शैक्षणिकनाड जोडलीहोती.भारतीय संस्कृतीने ह्या देशातहजारोवर्षापासून अनुजाती, अनुजमाती, मागासवर्गीय लोकांनासत्तेपासूनसाधनसंमग्रीपासुन,संधीपासुनवंचीत ठेवले आहेत. त्यांना शिक्षणापासून अधिकारापासून, हक्कापासूनदुरलोटले आहे. भारतीय बहूसंख्य असलेलाबहुजनसमाजाला गुलामीचे जीवन जगावे लागत होते. म्हणूनत्यांना जागेकरण्याचे करण्याचे प्रथम म. फुले, शाहू महाराज, डॉ. आंबेडकरांच्या शैक्षणिक तत्वृज्ञानातुन दिसून येते.डॉ. आंबेडकरांचे शैक्षणिकविचार अत्यंत महत्वपूर्ण आहेत.व्यक्ती आणि समाजाचा विकास करण्याचे कार्य शिक्षणाचे मोठेसाधन आहे. शिक्षणानेसमाजाने परिवर्तन घडविण्यासाठीशिक्षणाचे महत्व ते जाणुनहोते. शिक्षणामुळे माणसाला स्वतःच्या अस्तित्वाची जाणीव होते.शिक्षण माणसाला विचार देते. डॉ. बाबासाहेब शिक्षणाचेमहत्व पटवून देताना म्हणतात "उपासमारीने शरीराचे पोषण कमी झाल्यास मानुसहातबलहोऊन अल्पायुषीहोतो.तसेचशिक्षणाच्या अभावी तो निर्बुध राहिल्यासतोजिवंतपणी दुसऱ्याचा गुलामबनतो. डॉ. बाबासाहेबांचा शिक्षणाकडे बंघण्याचा त्यांचा दृष्टिकोनविधायक आणि रचनात्मकहोता."

शोधा निबंधाचा उद्देश :

१) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कालीनमहाराष्ट्रातील शिक्षण विषयक स्थिती जाणुन घेणे.

२) शिक्षण विषयक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार जाऊन घेणे.

३) शिक्षण विषयक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे भुमिका व कार्याची माहिती जाणुन घेणे.

संशोधन पध्दत:

वरील शोध निबंधासाठी दुय्यम साधनांच्या आधारे मांडणी केलेली आहे. तसेचडॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या शिक्षण कार्याच्या संबंधीत संदर्भ पुस्तके, मासिके, वृत्तपत्रे इत्यादीव्दारे मांडणीकेली आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचेशिक्षण विषयक विचार:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, शिक्षणाविषयी म्हणतातव्यक्तिला जाणीव करुन दतेते शिक्षण, जीवनात परिवर्तन घडवून आणि ते शिक्षण व्यक्तिमहत्वाचा ज्यातुनजन्म होतो. त्याला शिक्षण म्हणतात. ज्यातुनमाणसात स्वातंत्र, समता बंधूभाव मैत्रीभाव या मुल्याचा विकास होतो. त्याला शिक्षण म्हणतातशिक्षण म्हणजेज्ञान आणि प्रज्ञा यांचा सुरेख संगम. म्हणजे शिक्षण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शिक्षणाबाबत आपले प्रखर विचार मांडले आहेत. त्यांनी जुन्या परंपरावादी शिक्षण पध्दतीवर टिका करुन शिक्षण बाबतीत विज्ञानिकदृष्टीकोन मानला आहे. तसेचत्यांनीबहुजन समाजातीलअस्पृश्य समाजातील स्त्रीपुरुषांना समान शिक्षण पध्द सांगीतले आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकररांचे शिक्षण विषय खालील घटकातुन दिसून येतात.

सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण :

महात्मा फुल्यानीसन १८८२ सालीहंटर कमिशनल शिक्षणविषयक शिफारशीतसमाजा मधीलदिन - दलीत, शोषीत, शुद्र, अतिशुद्र, अस्पृश्च अशा वंचीत समाजातीललोकांच्या मुलांना प्राथमिकशिक्षण सक्तीचे करावे तरचत्यांना शिक्षणाची गोडी लागेल अशीहंटर कमिशन विनंती केली.त्यानंतर

छत्रपती शाहू महाराजानी प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे असावे. असेठाममत मांडले. शाहू महाराज म्हणंतातरोगयालाइच्छा नसतांना सुध्दा फक्त दुरुस्त व्हावा आरोग्य संपन्नव्हावा म्हणून डॉक्टरबळजबरीने त्यांना सुईठोचतोहीचगोडी शिक्षणाची आहे. दुर्बलांना सबल बनविण्यास त्यांना शिक्षणाची गोडी लावली पाहिजेती लागत नसेलतरसक्तीने लावली पाहिजे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी महात्मा फुलांचा, छत्रपती शाहू महाराजाच्या विचारांचा , कर्तत्वाचा वारसा जतन करुन प्राथमिक शिक्षणाकरीता संविधात तरदुतकरुन १४ वर्ष पर्यंत मुलामुली करीता शिक्षण मोफतकेले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ह्यांनी प्राथमिकशिक्षण सक्तीचे व अत्मावश्यक आहे. असे असे नमुद केले आहे. प्राथमिक शिक्षण राष्ट्रीय प्रगतीचा पायाहोय. प्राथमिक शिक्षणाचा सार्वत्रिक प्रसार सर्वागीण राष्ट्रच्या प्रगतीच्या इमारतीचा पाया आहे. असे म्हटले आहे. पाश्चमात्या देशांनी पार्थमिक शिक्षणाचा कायदा करुन तेथीललोकांनीनिरक्षराताहद्दपार केली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराच्या मते शिक्षणावर प्रांतीकसरकारचाच ताबा असावा असे प्रतिपादन केले आहे. शिक्षण ही बाब रस्ते बांधणे. गटारसाफ ठेवणे बाबी पैक्षा निराळ्या प्रकारची आहे. शिक्षणावरील ताबा आणि सक्तीचे तत्व अमलांत आण्यासाठीसरकारचे त्यावर नियमच असणेत्यांना आवश्यक वाटते. तसेच

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकराच्या मते शिक्षणक्षेत्राशी संबंध नसणाज्या व्यक्तीला या क्षेत्रात शिरकाव नसावा. असेत्यांनी नि. स दिग्धपणेप्रतिपादन केले. शिक्षणक्षेत्रात घुसु पाहाणाज्या व्यक्तिकेंद्री वृतीचा ते निषेध करतात. शिक्षणामध्ये एकसुत्रीपणा असला पाहिजे. शाळांचा कारभार शिस्तीने चालना पाहिजे आणि शिक्षण चोख असले पाहिजे. आपल्यात माणसांना शिक्षणा मध्येढवळणाज्या करण्यास सवड मिळता कामा नाही. प्राथमिक शिक्षण मोफतआणि सक्तीने असले पाहिजे. परंतु राष्ट्रहितासाठी जीव्यक्ती श्रीमंत आहे. त्यांची ऐपत फी भरण्याची आहे.ज्यांच्यात फीदेण्याचे सामर्थ आहे. त्यांच्याकडून फी घेण्यास पाप नाही. किंवा अन्याय नाही अशाप्रकारे प्राथमिक शिक्षणाचा पुरस्कार केला आहे.

शिक्षकहासारथीः

शिक्षण हा मानवी जीवनाचा पायाभुत संस्कार आहे. आणि शाळाहेसंस्कार केंद्रजे माणुस घडविते ते शिक्षण. असेत्यांचे मत होते विद्यार्थ्यांच्यासर्वागीण विकास घडविण्याचे आवघड काम शिक्षक करीत असतो.शिक्षण हे वैज्ञानिकदृष्टीकोन निर्माण करणारे असावे आणि त्यासाठीशिक्षकहाबहुजन समाजातील अस्पृश्य वर्गातील असावा. परंतु १९२४, २५ ला शिक्षणा बाबतीत अध्ययनातया नुसार ब्राह्मण ९ % मराठा ५७ % अस्पृश्यता २३ % ब्राम्हण ७६% जागा मराठा५१०, जागा २६७,पण प्रात्यांशातब्राम्हण ३५१ मराठा ४६६, अस्पृ ४६ जागा म्हणुन शिक्षण क्षेत्रातकॉलेजमध्येअस्पृश्याचा हक्कांच्याजागा घ्यावा लागतात. वरील अकडवरुन असे दिसून येते की, शिक्षण पध्दतीतब्राम्हण व्यक्तीकडे शिक्षकी पेशातहोता. या व्यक्तीने पारंपारिकतेवरुच भर दिलात्यांनीअधुनिक विचार सरणीनापुरस्कारकेला नाही. अशा वर्गाच्या हातीशिक्षण असणे धोक्याचेआसते. असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचेटाम मत होते. कारण शिक्षकहा वर्ग आधुनिक राज्यातीलसारथीवर्ग आहे. समाजातील वंचीत दुर्बल लोकांनीघटकातीललोकांनी ह्या व्यवसायाकडे वडाणे आंबेडकरांना महत्वाचे वाटते.

डॉ. आंबेडकर मते शिक्षक, प्रोफेसरांनी अध्यायनाच्या आणि अध्यापनाच्या कामी स्वत:ला इतकेवाहून घ्यावे की, आमल्या घराकडे पाहण्याकडे मुबाचा प्रोफेसर नसता हुशार असुन चालवण्यात नाहीतो सर्वचुक असला पाहिजे आजचा पाण्यापकस्वस्त, सुरुच विद्यार्थ्यी परिक्षार्थी असा नसावा तरप्राध्यापक परीक्षमसंशोधन चितन करणारा असावा. ठरविणे शिक्षण पध्दत, त्यामुळे प्राध्यापक परिक्ष, संशोधनचितंन करणारा असावा.

सहशिक्षणाचा पुरस्कारः

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सहशिक्षणाचा पुरस्कार केलाहोता. म्हणून च त्यांनीस्त्री - पुरुष समानतेचा विचार प्रस्थापीत केला. आंबेडकरांनी भारतीय संविधानामध्येस्त्री- पुरुषांना समान मुल्य देवुन दोघांनासारखेहक्क, अधिकार दिले आहेत. दोघांना मतदानाचाहक्कसारखाच दिला आहे. कारण स्त्री - आणि पुरुष हे दोघेहीसंसाराचेदोन चाके आहेत. म्हणूनएक चाक लहान आणि दुसरे चाक मोठे जमणार नाही. कारण लहान मोठे चाक असेलतर रथ उलथुनपडेल. किंवा दोंन्ही चाकातसारखीच हवा पाहिजे. तरच गाडी चलते. वरील उदा : देऊनस्त्री - पुरुषा मध्ये भेद दुर करुन म्हणूनचहिंन्दुकोड बिलात आंबेडकरांनी स्त्रीयांना पोटगी, सरकारी नौकज्यात आरक्षण, जुण्या ,रुढी , परंपरा यांना तिलाजली देण्याचा पर्यंत केला. परंतु आपल्या दुर्वेवाने हे बिल पास झाले नाही. जिर्ण मत वाद्यांनी हे बिलपासहोऊ दिले नाही.हे बिल पास झाले असतेतर५हजर वर्षापासुनची स्त्री गुलामगिरी प्रथा बंद होणारहोती. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मते पुरुषांचा सहवासात राहून जीस्त्री आपले पाऊल वाकडे पडणार नाही. यांची खबरदारी घेते त्या स्त्रीला नितीमान म्हटले पाहिजेत. म्हणूनंचस्त्री - पुरुषांना एकत्र व एकच शिक्षण दिले पाहिजेडॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांना वाटत होते. स्त्रियांचे शिक्षण पुरुषांबरोबर एकत्र एकूणझाले पाहिजेहीत्यांची विचारधारा पुरामतवादी ब्राम्हणग्रस्त, लोकांना पटत नव्हती. म. गांधीनी स्त्रियांच्याशिक्षणाला विरोध केला नाही. परंतुस्त्री - पुरुषाला शिक्षण वेगळे असावे म्हणूनस्त्री - पुरुष सहशिक्षण नसावे तरत्यांनी असा आग्रह धरला.सनातनी विचारांच्या किंवा पुराणवादी लोकांनीसहशिक्षणाला विरोध केला. स्त्रियाचा विनय आणि पुरुषांची नितीमत्ता शावुत राखण्यासाठीवयात सात वर्षानंतर त्यांना वेगवेगळो शिक्षण देण्यात यावे. सातव्या वार्षनंतर स्त्रीच्या मानसिकस्थितीमध्ये बदल होऊ लागतो. म्हणूनअशा वेळी मुलामुलीना वेगळे ठेवणे आवश्यक आहे. डॉ. आंबेडकरांचा नितित्तेवर शिलावर भर होता स्त्रि - पुरुषांना वेगळे ठेवणे म्हणजे नितीमत्ता शावुत राहतेहानिव्वळ भ्रम आहे. उलट स्त्रियांच्या सहवासात राहून जो पुरुष आपले मन ताव्यात ठेवू शकतो त्यालाच नितीमत्ता माणुस म्हणता येईल. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या यांच्या मते शिक्षणाचेसुत्रब्राम्हवादाच्याहाती देऊ नये. ब्रम्हणानी बहुजनसमाजातील लोकांना शिक्षणासारख्या महत्वाच्या क्षेत्रात प्रतिष्ठेमुल्या क्षेत्रात इतरांचा शिरकाव घेऊ दिला नाही. त्यामुळे आजपर्यंत शिक्षणक्षेत्रब्राम्हणच्या ताब्यात होते.

विद्यार्थी हा समाजाचा सुबुध्द घटक असतो :

एप्रिल १९३३ ला बाबासाहेब आंबेडकर यांचा सत्कार मुंबई येथे आयोजित केलाहोता. त्या प्रसंगीडॉ. बाबासाहेब म्हणालेहोते की, माझेसंपूर्ण आयुष्यविद्यार्थी म्हणून जावे अशीमाझी फार इच्छाहोती. ज्ञानाची भुक भागावी म्हणून पोटाची भुक मारून अनेक ग्रंथ खरेदी केले मला ग्रंथ वाचून वेळ काढावा अशी माझी पहिलीइच्छा परंतु सुदेवाने किंवा दुर्वेवाने मलाअस्पृश्यांच्या कामात पडावे लागले. माझेसतत शिकतराहण्यासाठी धडपडहोती.विद्यार्थी हा भावी भारताचा शिल्पकार आहे. शिक्षण आणि विद्यार्थी यांचा संबंध अतिशय घनिष्ठ संबंध आहे. आजचा विद्यार्थी उद्याचा सुजाण नागरीक, महापुरुष व मार्गदात्ता बनु शकतो, जगजगीचा वैज्ञानिक बनुन लोकात विज्ञानविषयक व वास्तवादी विचाराची जागृती करतोविद्यार्थी ही एक अफाट शक्ती आहे. भारतातील तळागाळातील माणसाची प्रगती, विकास विद्यार्थ्यांला कर्तुत्वावर अवलंबुन आहे. म्हणूनंच विद्यार्थी हा समाजाला सुबुध घटक असतो.

शिका ! संघटितव्हा !! आणि संघर्ष करा !!! :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा. या तीनसुत्रातशैक्षणिकतत्वज्ञान सांगीतले आहे. शिका म्हणेसर्व प्रगतीचा उन्नतीचा मुलाधार शिक्षण आहे. संघटित व्हा म्हणजे शिक्षणातुनतयारझालेलीसंघटनशीलसक्ती कार्यासाठीकारणीभूत असते. संघर्ष करा म्हणजे दलीतंची दैनावस्था दरिद्र्यात, दास्य, निरक्षरतासरकारला लक्षात आणुनदेऊन आपलेहक्क मागुनघेणे, आशा तीनसुत्रात अतिशय चांगले तत्व सांगीतले आहे. म्हणूनत्यांनी १९२४ मध्ये मुंबई येथे बहिष्कृत हित सभा स्थापन करुनशिकासंघटित व्हा संघर्ष कर या तिन शब्दात शैक्षणिकक्रांती साठवलेली आहे. निरक्षरताहे सर्व दु:ख हो, समतेचे माहेरश्वर मुळ आहे. असे वारंवार डॉ. बाबासाहेबांने सांगीतले म्हणून शिका संघटित व्हा संघर्ष करा का तीन शब्दाला शैक्षणिक क्रांती साठवलेली आहे. क्रांती करण्यांचे धाडसकरण्यासाठी शिक्षण पाहीजे. शिक्षण शिवाय मार्ग सापडत नाही. परंतुहा मार्ग लिहीमतेचा नैतीकतेचा असला पाहिजे.

समारोप :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर वरील घटकातुन शिक्षण म्हणजे व शिक्षणातुनहोणारे फायदेव शिक्षणामुळेहोणाऱ्या प्रगतीचा मार्ग बहुजन समाजातीलअस्पृश्य समाजातीलस्त्री - पुरुषांना फार मोठी प्रेरणा देणारा आहे. बहुजन समाजामध्ये शिक्षण विषयक जी जागृतझालेली त्याला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक निश्चित कारणीभूत आहेत.

संदर्भ :

१) फुले शाहूआंबेडकर शैक्षणीक क्रांती - उपानंदपा. इंगोले
२) डॉ. आंबेडकर आणि शाहू महाराज- डॉ. जाधव
३) भारताचे संविधान - आशोक ग्रोवर
४) भारतीय्य विचारंवत - भा.ल. भोरे
५) डॉ. बाबासाहेब आबेडकर चरित्रग्रंथ - धनंजय किर

PRINCIPAL